
ROBER ESTIVAL

BORBE POKRETA ZNAKA 1945-1968.

LETRIZAM, ENFORMEL, ŠEMATIZAM.
SITUACIONISTIČKA INTERNACIONALA

UVOD

Poezija bez borbe je poezija bez suprotstavljanja. To je konformistička poezija u tom smislu što se poziva na prihvaćene, te dakle narodu nametnute kreativne sisteme. Poezija bez borbe je poezija eha — to je mrtva poezija.

Poezija borbe je u stvari poetska avangarda. (Ako je postavimo u kontekst specifične bibliologije ona se identifikuje sa kreativnom i distributivnom akcijom.) Avangardni pesnik je suočen sa dve sukcesivne, komplementarne borbe: borba unutar sopstvene savesti gde se kreativnim izlivima suprotstavljaju potiskujuće stege cenzura, društvena borba za odbranu postojećih ubeđenja i dela.

Istina je da je ta prva borba najvažnija, jer stvara poetsko delo. Ali pojam borbe je povezan sa objektivnom prisutnošću protivnika. Tako poezija borbe, pretvarajući se u borbu za poeziju, u društvenoj borbi dokazuje svoje postojanje. Tada se ona ustremiljuje na konformizme koji je progone. Ona otkriva svoj dijalektički antitetički položaj. Instinktivno oseća da je ona sama život.

Ovde dakle treba proučiti društvenu borbu. Nastojaćemo ovde da damo jedan doprinos avangardnoj sociologiji koju smo pokušali da razradimo drugde. Šta se može bolje učiniti i kako biti korisniji nego ako se krene od proživljenog iskustva: iskustva pariske pesničke avangarde počev od Drugog svetskog rata: Pokreta Znaka.

PROŽIVLJENA BORBA

Uzmimo nekoliko primera izabranih radi njihove osobnosti, a raspoređenih tokom godina koje predstavljaju istorijske prekretnice.

1946—1949 — *Skandali u Slušaonici za geografiju*

Odmah posle Drugog svetskog rata egzistencijalizam dominira u filozofiji i učvršćuje se na Sen Žermen de Pre-u. Poeziju obnavlja Letrizam. Žan Kokto, Rejmon Keno podržavaju nekoliko mladih pesnika: Izua, Pomerana, Difrena, Altagora... koji odbijaju imitiranje nadrealista. Hoće da stvore poeziju zasnovanu na zvuku, na razbijanju reči, na zamenjivanju pojmova oslobođenim instinktom. Transkripcija fonema će se vršiti slovima. Odatle ime pokretu.

Sastanci su česti u Slušaonici za geografiju na bulevaru Sen Žermen. Dolazi mnogo sveta. Mladi, nešto stariji, mondenke. Neki pokušavaju da recituju pesme usred žagora, uzvika, čuvajući se da im neko nešto ne baci na glavu. Služba obezbeđenja teško uspeva da održi red. Metež raste. Na kraju sastanak se završava, a da poetsko saopštenje nije moglo ni da počne. Pažnju kulturnih čitalaca privući će sutradan jedna beleška u novinama. Postepeno, preko skandala, letristička poezija, pošto je stvorila sebi prvu publiku, počinje da se štampa. U to doba ona stvarno jeste poezija borbe. Ona okuplja radoznalce, ljubitelje skandala, konformiste anti-konformizma; ali i konzervativce, te nesalomljive protivnike, „dekadencije umetnosti”, konformiste prihvaćenih vrednosti.

Deset godina kasnije: 1957 — noć poezije

Žilijen, direktor pozorišta *Sara Bernar* hoće da obnovi orijentaciju svog pozorišta. On stvara Pozorište nacija i posvećuje jedno veće poeziji. Slikarstvo enformela u njegovoj lirskoj formi treba tu da prikaže slikar Matje. Letristi, taktički i difuzno, zauzimaju parter i galeriju. Sa zvoncima alpskih krava i traktovima koji padaju kao uvelo lišće oni obasipaju uvredama slikara koji se tek pojavio. Zabranjuju svako objašnjenje dok se Matje ustremkuje ka svom ogromnom platnu sa četkom u vidu metle koju umače u lavore u koje su istisnute boje iz tuba. Direktor i stražari intervenišu. Traži se da se osporavaoci izjasne pred mikrofonom. Sutradan će „Frans Soar” zaključiti da je došlo do nove *bataille d'Hernani*. Ovog puta letrizam nije napadnut već napada. U pitanju je rivalstvo dveju konkurentskih škola: škole konvencionalnog znaka i škole prirodnog znaka.

1958 — *Smrt nadrealizma*

Kada se De Gol vratio pariska avangarda se okuplja u Sali za žurnalistiku na Sen-Žermen-

-de Pre-u, na temu „da li je Nadrealizam mrtav ili živ?“ Te večeri je došlo do tuče. Poslednja nova generacija nadrealista okupljena oko Schuher-a dolazi da brani poetsku ideologiju prethodne generacije. Istovremeno se manifestuje druga polu-generacija znaka. Ortodoksnę letrište sad napadaju, s jedne strane Debor i Situacionistička internacionala, s druge strane Diferen, Vilegle, sam autor i Ultraletrizam, koji će postati šematizam. Metež uskoro dostiže vrhunac. Uvrede se dopunjuju udarcima. Avangardu iz 1945. koja osporava avangardu iz 1920. osporavaju sada nove tendencije, koje znaju šta je to što više ne žele, ali im još uvek nije jasno šta je to što će braniti sutra.

1964 — *Neobični sukob kod „Mabijona“*

Nekoliko godina kasnije novi susret nekoliko poznatih ličnosti. U visini kafea „Mabijon“ Debor i dva situacionista Alžirca dolaze nam u susret, Izuu i meni. Kao što se to obično događa, dolazi do uvreda. Ovog puta i do bitke. Lete stolice pozajmljene iz kafea uprkos pomnomj i naravno komičnoj intervenciji vlasnika kafea. Izu, miran i kratkovid, skida naočare. Gomila se okuplja. Zatim dolazi do jurnjave. Izu, sa brazgotinom ali hrabro, ide u policijski komesarijat da podnese prijavu. Debor je bio začetnik sistema situacija. Uvek sam se pitao da li je to veče hteo da izeksperimentiše jednu situaciju. To je jedan oblik borbe raznih tendencija.

1967 — *Izložba „Šema“ u galeriji Huston Braun*

Šematizam prikazuje svoja slikarska ostvarenja: to je poezija koja nanovo uvodi marksistički politički kontekst posredstvom jezika zasnovanog na korišćenju šeme. Letristi koji me već više godina napadaju pod imenom X intervenišu prilikom jednog sastanka da bi onemogućili debatu. Avangarda iz 1945. ne prihvata lako da bude prevaziđena.

Mart 1968.

Revolucionarno proleće stiže do Sorbone. Latinski kvart obasjava uveče žuta svetlost rasprsnutih granata dok se unaokolo širi zelenkasti dim suzavca. Poezija i borba su na ulici. Premazuje se istorijsko zidno slikarstvo starog buržoaskog univerziteta. Poput kulturne revolucije u Kini kaligrafija tekstova-rukopisa-reka pokriva zidove aula. Na *Ecole des Beaux Arts* štampaju se, u vidu serigrafija, jednostavne

šeme na granici figuracije sa udarnim naslovima i tekstovima, i sve to na lošem papiru. Protivnik je opet konformizam. Ovog puta ne više kulturni, već politički konformizam vladajuće klase. I opet ne direktno ona, već njeni plaćenici: policija i fašisti Novog poretka.

Kakvu pouku možemo izvući iz ovo nekoliko proživljenih primera.

SVEST O BORBI

Strukturalna analiza: kreativna antiteza. Pesnici odbijaju imitiranje, identifikaciju. Oni žele da izraze svoje sopstvene potrebe. One su u nekim slučajevima nove i odgovaraju epihi.

Osećaju potrebu da se udruže da bi se izrazili i branili. Stvaraju grupice i pokušavaju da se nametnu javnosti. Zelja za moći u traganju za slavom? Zlurada sklonost ka skandalu? Rukovode ih razna osećanja. Nailaze na određenu reakciju. Ko su reacionari?

U primerima koje smo dali mogu se razlikovati dve grupe: spoljna i unutarnja publika stvaralačkog pokreta.

Konformisti koji pljuju na letriste 1948. godine u Slušaonici za geografiju u ime poetske tradicije, malobrojni su i pozivaju se na naučne kulturne vrednosti. Reč je o kulturnom konformizmu vladajuće klase. Ona se dobro čuva da stvara građane i da formira osporavajući duh. Ona hoće preko škole da dobije subjekte koji brane vrednosti, dela, imena koja je izabrala kao reprezentativna za sopstvenu ideologiju. Umetnici koji se 1968. godine izražavaju na *Ecole des Beaux Arts* ne posmatraju stvari iz umetničke perspektive. Uključujući se u političku borbu oni neposredno napadaju vlast buržoazije.

Ipak, poezija i borbena umetnost nemaju za jedinog protivnika kulturni i politički konformizam. U drugim primerima pre 1968, do borbe dolazi unutar same avangarde: borba Letrizma protiv Nadrealizma prvo; protiv Enformela, Situacionističke internacionale i Šematiizma, potom. Važno je to napomenuti. To omogućava da se dublje prouči konformizam, u trenutku kada se on konstituiše, a ne tek kada se kroz školovanje izuči i rasprostire. I doista kada se Letrizam brani od Nadrealizma poslednje generacije on se ne okomljuje na avangardu iz 1920, koju poštuje, već na njenu dogmatsku težnju da ovekoveči oslobađanje podsvesti kao jedini vredan stvaralački proces. Avangarda napada konformizam u začetku, i naziva ga

NEO. Isti pokret prelazi iz ofanzive u defanzivu u drugim slučajevima. Počinje da stvara svoj sopstveni konformizam obučavajući novu generaciju i napadajući bilo bočne pokrete kao što je to slučaj sa Enformelom, bilo kasnije tendencije, tj. one koje dolaze od druge polu-generacije, da se poslužimo Gí Mišoovom teorijom. Tada se bori protiv Situacionističke internacionale i Šematizma. Analizom borbe poezije bolje shvatamo koliko je avangarda ređak fenomen i ograničen na samo nekoliko godina. Lako je primetiti da njen prirodni razvoj, posle njene prve pojave, vodi ka tome da sistematski želi da uguši ništa manje normalno obnavljanje stvaranja. Samim tim, školskom konformizmu koji uvodi Univerzitet kao da prethodi dogmatski konformizam škola koji se učvršćuje u ortodoksnosti. Tu smo pojavu upoznali u letrizmu 1958. godine.

Analiza borbe avangarda nameće druge opservacije. Ta borba ima svoja posebna mesta ispoljavanja. Postoji, da se poslužimo rečnikom marketinga, jedna interesna zona avangardiističke borbe. Svaka generacija ima svoju geografsku površinu — svoju situaciju. Monmartru početkom veka usledio je Monparnas između dva rata, a zatim Sen-Žermen de-Pre. To je već poznato. Ali, granice i osovine su manje proučene. U Parizu granice su Sena, ulica de Sen Per, bulevar Sen Žermen, Luksemburg, ulica Sen Žak, Mober Mitialite. Dok je osovina koju predstavlja bulevar Sen-Žermen bila pretežno formalistička, dotle je na nju upravna osovina koju predstavlja bulevar Sen Mišel bila više politička. Perimetar predstavlja granicu. Dalje od te granice počinje inostranstvo. Priroda borbe zavisi najčešće od oratorskih i parlamentarističkih tehnika. Ona katkad postaje fizička i revolucionarna. Pesnici su stvaraoći ali i borci spremni na verbalno osporavanje, na postavljanje plakata, deljenje letaka, tj. na prepad.

Tako borbena poezija dobija svoje značenje: ona u dijalektici poetske kreacije zauzima položaj antiteze. Naspram neke starije ili skorašnje ali poznate, naučene, dominantne teze; ona odbija imitiranje i nalazi u dnevnim potrebama nove oblike kreacije. Borbena poezija to je onaj čarobni trenutak istorije poetske kreacije — kada se ta poezija ispoljava, iznenađuje, zabrinjava i mobilize protiv sebe sve konformizme. To je onaj trenutak kada se poetski život nastavlja i produžava borbom protiv intelektualne smrti jedne asimilirane prošlosti. U tom se smislu može govoriti o pobedi poetike i još mnogo dublje o humanizmu u etimološkom smislu reči.

Kako onda da se ne podsetimo, da bismo razuverili i najveće konformiste, na onaj lepi tekst koji je objavio Kordelije Delanu u doba poetske bitke *Hernani*-ja 1830.

Direktor *Tribune romantique* je pisao: „Naša generacija mora stvoriti sopstvene ideale. Van sumnje je da sveže iskrcana istina u zemlju laži nosi nešto čudno i neobično... Tako je sa svakom inovacijom”. Isti autor zatim objavljuje reakciju konformista:

„Ti drznici sa svojim novotarijama! Kao da su novotarije potrebne... Zaverenik! Romantičar, jednom reči, Ernani... Ta nova škola! Trebalo bi je nazvati perverznom školom, subverzivnom školom, tu Revolucionarnu školu.” Zatim Delanu opisuje stav borbenog pesnika: „Čitav jedan belim napuderisani parnas bi trebalo srušiti da bi se išlo dalje.”

DIJALEKTIČKA EVOLUCIJA POKRETA ZNAKA: OD LIBERALNOG EKSPRESIVNOG FORMALIZMA DO KOMUNIKATIVNOG MARKSIZMA

Mistična napetost borbene poezije i društvene borbe koja odatle proističe ne postoje same po sebi. One se konstantno pozivaju na vrednosti. Konstatovali smo da je posle nadrealizma, po završetku Drugog svetskog rata pa sve do 1968. godine dolazilo do različitih sukcesivnih tendencija. Upotreba Slova, Prirodnog znaka, Šeme, stvaranja Situacija. One svakako nalaze svoje jedinstvo u terminima Pokreta znaka.

Ali kako objasniti ove varijacije:

Poezija ne počiva samo na kreativnoj tehnici. Ona se obično trudi da sebi da jednu estetsku teoriju. U većini primera koji su ovde opisani ona počiva na jednoj istorijskoj dijalektici poetske kreacije.

Letrizam je primena Kreatike koju je stvorio Izu. Ona koristi hegelijansku dijalektiku. Svaka umetnost prolazi kroz dve faze. Jedna od njih, teza, stvara jezik posmatrane umetnosti; druga, antiteza razlaže prethodnu akciju. Da uzmemo poeziju za primer. Klasicizam, od Ronsara do Boaloe i Pesnika XVIII veka, progresivno je izgrađivao pravila kojima su se pesnici povinivali. Posle francuske revolucije moderna poezija je isto tako evolutivnim načinom razrušila klasični stih: oslobađanje Romantičara; prepuštanje Simbolista i stvaranje slobodnog stiha; razaranje logičke rečenice od strane Malarmea, sistematizacija od strane Dadaista i Nadrealista.

Dovoljno je onda poznavati konstitutivne elemente poetske građe i već stečenu evoluciju, da bi se oduzimanjem, odredilo šta ostaje da se čini. U ovom slučaju moglo se samo raditi o tome da se reč razloži na njene sastavne elemente=slova. Odatle bi izašao Letrizam. Dva pokreta koja su činila drugu polu-generaciju Znaka, Situacionistička internacionala i Šematizam ispunjavali su godine od 1958—1968. Oni su naišli na težu situaciju. Sve mogućnosti razaranja bile su već upotrebljene i govorilo se o smrti umetnosti i poezije. Trebalo je dakle graditi iznova. Rodile su se dve komplementarne teorije: jedna sociološka, druga istorijska.

Situacionistička internacionala je odbila dijalektiku kao uobičajenu metodu analize. Učvršćujući se u sadašnjosti, ona je krenula da analizira situaciju ili, tačnije rečeno, oblike osporavanja i društvene represije u raznim zemljama. Time je htela, da otklanjajući svaki interpretativni sistem otkrije novu istinu, anarhomarksističku istinu. Poslužila se, ograničeno ali upečatljivo, stripom. Autori fanzina danas u Francuskoj razvili su i sistematizovali tehniku Situacionista.

Istu političku konstataciju dao je i Šematizam. Ali trebalo je opet graditi iznova. Dijalektička analiza Letrizma bila je preuzeta i dopunjena političkom, psihološkom i ikoničnom interpretacijom.

Tako bi umetnost aristokrate, od Renesanse pa sve do kraja klasičnog perioda, išla za tim da izradi jedan komunikativni i društveni jezik. Ona bi progresivno napredovala od srednjovekovne geometrijske umetnosti do realističke slike. Moderna umetnost, izraz buržoazije i liberalizma težila bi da izrazi *ja*. Izražavanje subjektivnosti značilo bi oslobađanje od konvencionalnih pravila komunikacije. Postepeno moderna umetnost bi ponirala u psihološke dubine: mašta Romantičara, osećajnost Simbolista, nesvesnost kod dadaista i nadrealista, instinkt u Letrizmu i Enformelu. Postepeno bi se došlo do šematizacije. Realistička slika bi se razložila na taj način što bi bila svedena na sve šematičnije i sve više geometrijske oblike, da bi se najzad dospelo do znaka.

Smrt moderne umetnosti koju su osetili svi umetnici oko 1958. godine bila je objašnjena. Umetnost buržoazije bila je iscrpljena zato što su biološki koreni *ja* bili napadnuti i oslobođeni. Posle toga počinjala je, shvatanjem odnosa između umetnosti i društvenog života, politizacija pesničke poruke. Ostalo je da se stvori jedna socijalistička umetnost koja bi se od znaka orijentisala ka slici.

NOVA BORBA

Nova borbena poezija ima istu strukturu kao i prethodna: njena orijentacija ne bi bila nametnuta svesti pesnika spolja, od strane društvene i političke sredine. Ne treba pomešati borbenu poeziju i poeziju u službi, kreativnu poeziju i konformističku i akademsku poeziju. Jedan umetnik može i mora da odgovori društvenom zahtevu. To je jedan od načina političkog militantizma. To je dužnost.

Ali delo je u ovom slučaju odgovor na neku društvenu stegu, a zna se da ona počiva na vaspitanju, koje prenosi stare estetske senzibilitete ako ne i teorije prethodne vladajuće klase.

Politička korisnost umetnika u zavisnosti je od komunikacije i od prilagođenosti raznim pravilima na koje su mase navikle.

Ali s onu stranu služenja počinje borbena poezija koja predstavlja traženje izraza dubokih potreba jedne epohe. Pikasov primer je tu čuven. To što je napravio goluba mira nije ga sprečilo da stvori celo svoje geometrizirajuće delo. Potrebno je da tu i politička sredina poštuje slobodu stvaranja umetnika. Ako toga nema poetska sredina se pre ili posle revoltira. Treba opet citirati Romantičare. Oni su bili svesni da su, suprotstavljajući se klasičarima, bili liberali umetnosti. Ali uprkos tome morali su da se bore protiv liberalnih političara koji su ostali konzervativni na umetničkom planu.

Isti Kordelije Delanu je pisao:

„Šta! Oni koji ne žele društvene slojeve, oni koji odbacuju kao uvredu svaku granicu koja je nametnuta moralnim sposobnostima čoveka... ti isti ljudi ne bi želeli da se... književna misao uputi ka slobodi kao i politička misao! Oni će povući jednu vertikalnu crtu između dveju revolucija i pošto su pomogli jednoj, usprotiviće se drugoj! To je smešno! Lažan je i smešan položaj tih poluliberala koji govore protiv konzervativaca a i sami su to.”

Ali je potrebno da taj elan svesti socijalističkog pesnika angažovanog u borbenoj poeziji koja je s one strane poezije u službi, a protiv konformizma umetnosti koja imitira zalazeći zapadni formalizam, dobije svoj oblik.

Ta poezija ne bi smela da se ugleda na šablone. Ona mora sebe da otkrije u istraživanju. Ali ona je već ubedena da je njen elan vodi ka komunikaciji, emotivnom i intelektualnom opštenju sa drugima, na teme koje su teme društvene borbe. Ovaj napredni pokret znaka ka slici ne

bi smeo da se izjednači sa ždanovizmom koji nameće realističku sliku kao poeziju služenja.

Ali još mnogo pre toga, bar u prvoj fazi, treba gledati ka figurativnoj i tekstualnoj šemi kakve su bili plakati na *Ecole des Beaux-Arts* u Parizu 1968. godine. Ostaje sada da se stvori poezija socijalističke šematizacije.

(Prevela IVANKA BOGDANOVIĆ)